עץ המיש הקדוש ליד מר-אליאס הושמד בשנת 2024

אבי שמידע – חוג כלנית, המחלקה לאבולוציה ואקולוגיה והמרכז לרציונליות, האוניברסיטה העברית בירושלים – avi.shmida@gmail.com

זאב גוטמן – מורה ואוהב טבע ארצנו, חומת שמואל – zeev.guttman@gmail.com

תמונת השער: מיש דרומי קשיש בצומת חומת שמואל, 24.11.2023, צילם שמעון כהן ©
פורסם: 16.11.2024
———————————

תקציר: עץ מיש דרומי קדוש שכן על דרך הראשית לבית-לחם בצד מטע הזיתים של מנזר מר-אליאס בדרום ירושלים. עירית ירושלים בנתה סביבו מעקה אבן מיוחד בשולי צומת חומת מגן וצליינים וחובבי טבע רבים בקרו אותו לאורך הדורות. והנה בסתיו 2024 נבנה במקום אתר של מנהלת פיתוח גבעת המטוס וב"מחי יד" יותר מדויק במחי טרקטור ענק, הושמד המיש הקשיש ואיננו עוד.
==========

בסתיו 2024 התחילה בניה של שכונה חדשה בגבעת המטוס אשר בדרום ירושלים. בסיורנו הקודמים ברחבי ההר שטוף הרוחות של גבעת המטוס לא גילינו בו צמחים מיוחדים או נדירים וגם לא מצאנו בו עצים קשישים או עצי בר. פגשנו שרידי צומח של בתה ים-תיכונית עם גושי סירה קוצנית ומלווים אופייניים: קיצנית כרתית, געדה מצויה, אזוב מצוי וקוצן קיפח. בצידי דרך עפר מצאנו גוש של שושנות עלי בוצין סיני, צמח ערבתי הנדיר למדי בסביבות ירושלים ומאפיין הרים גבוהים מהר-הנגב ועד החרמון. לא הצלחנו למצוא פרטים של אלון מצוי אשר מגיע כאן בקו פרשת המים לגבולו המזרחי(גדל ממערב לכאן בבית-צפפה וברכס גילה).

בעודנו צופים במגרסות ענק וטרקטורים הפורצים דרכים וגורסים את סלעי הגיר למטחנות אבק – שמנו לב כי מנהלת הפרויקט התמקמה ממזרח לכביש 60 המוליך לאורך קו פרשת המים מירושלים בואך חברון. בפינה הדרום מזרחית של צומת חומת שמואל שכן מזה שנים רבות עץ מיש קשיש אשר התבלט בקצה של מטע הזיתים העתיקים. והנה עתה, בסתיו 2024 העץ נעלם ובמקום התמקמה "חבורת הפיקוד" הבונה את שכונות גבעת-המטוס. כל

מאמצנו למצוא את עץ המיש עלו בתוהו, העץ הוכחד תוך חציבת דרכים והצבת משרדים – חבל.

עץ המיש הדרומי על דרך האבות מצפון למנזר מר-אליאס בדרום ירושלים, צולם ב- 23.11.2023 שמעון כהן ©

בין ירושלים לבית-לחם, כחצי קילומטר צפונית למנזר מר-אליאס ניצב בצד הדרך עץ מיש בודד ומלא הדר. גובהו(נכון לשנת 2002) 14 מטר, היקפו 220 ס"מ (70 ס"מ קוטרו) ורוחב נופו חמישה מטר. בשנים האחרונות (1998) עיריית ירושלים בנתה רחבה וגדר מסביבו. המיש גדל ממש על פרשת המים הארצית וממנו ניתן להשקיף מזרחה בין שתי חמוקי גבעת אליהו מימין ורמת-רחל משמאל על מדבר-יהודה, בית-לחם ורמת עבר-הירדן באופק. לא מכבר בנתה העיריה כביש חדש המחבר את הר-חומה לדרך הראשית והמיש ממוקם עתה מדרום לצומת הר-חומה היא חומת שמואל. "נקווה שלא יפגע מהפתוח האורבני ומתלעות האינתיפדה" – כך כתבנו בשנת 2002.

עץ המיש של מר-אליאס מקודש לנוצרים ולמוסלמים. הנוצרים מאמינים כי מיש ישיש זה הוא חוטר, אשר צמח מעץ מיש גדול וקדום, שתחתיו נחה מרים אם ישו בנתיב הבריחה שלה מבית-לחם למצרים. סמוך לעץ ניתן לזהות את "ג'ורון אל-חומוס", גורן החמצה, לשם נכנסה מרים דרך דלת מסתורית אשר נפתחה באבן. מאה מטר מצפון לעץ המיש, נחשפו לאחרונה שרידי הכנסיה "כתיסמה" אשר על אחת מאבניה נחה מרים בדרך ללידת ישו בבית-לחם. לידה "ביר קדיסמו" באר קדושה לנוצרים, אשר תייר יהודי כתב עליה בשנת 1912 כי היא באר בנימין, אשר רחל אמנו מתה לידה עם לידתו. האמונה המוסלמית מספרת כי במימי הבאר ראו המגושים את השתקפות הכוכב שבישר על לידת ישו. אלה הם רק מקצת מהסיפורים והעצמים המקודשים באזור מר אליאס, ללמדך כי עץ המיש אינו בודד ב"מערכה"...

במאות הקודמות בקרו צליינים רבים את עץ המיש בדרכם מירושלים לבית-לחם. מענפיו הירוקים הם התקינו צלבים וענדו אותם לצווארם. מסורת זו נוגדת באופן כללי את המסורת המוסלמית האוסרת תכלית האיסור לפגוע או לכרות עץ הקדוש, שכן בין קורות העץ שוכן קדוש, הוואלי. אולם נוכל למצוא גם אצל המוסלמים מסורת שונה הקשורה אולי עם סגולותיו הטובות של המיש כעץ שומר ומגרש רוחות ושדים. עצי המיש של הר-הבית בירושלים הגדלים בקרבת כיפת הסלע, הם מקור חשוב לקמיעות ; אלו נישאות על הגוף כאמצאי הגנה נגד עין-הרע ועד היום אפשר לראות ילדים רבים ולפעמים גם סוסים העונדים קמיעות עץ המיש.

תאופיק כנעאן, אשר כתב בשנת 1927 ספר חשוב על קברי קדושים באזור, מסביר את סגולותיו המגינות של המיש בכך ששום שד (ג'ין) לא שוכן בו ועל כן ניתן להינות מצילו בבטחה ואת קמיעותיו עונדים כנגד עין הרע. לעצי מיש שונים חשיבות שונה לגבי יכולתם המגית; בעוד יש המוקירים את עצי הר-הבית תושבי אזור בית-לחם מעדיפים את עץ המיש של מר-אליאס. אנשי ארטס, השוכנת מדרום לבית-לחם, משתמשים להכנת הקמיעות מעץ "מר-אליס" בתואנה כי הוא ניצב הרחק מקריאת המואזין. סגולות העץ מוכרות בכל רחבי הארץ (בתחילת המאה העשרים) ונוהגים לנשק לקמיעותיו כדי לזכות בברכה.

עצי מיש קשישים קדושים במריבי ישראל וירדן(מימין לשמאל):
1) עץ מיש קשיש מאוד בשולי בית-הקברות של הכפר רמון מערבית לג'רש בירדן, צולם בשנת 2002 ומת בשנת 2008 כנראה מזקנה.
2) עץ מיש בכפר ליפתא בפאתי ירושלים,שנת 2010 (צלם א.ש.©).
3) עץ מיש קדוש בפר יברוד בשומרון, צלף באנאן אל-שייח ©.
4) עץ מיש ענק "לא קדוש" בנחל פוכין בין ביתר עילית לצור-הדסה (צלם א.ש.©).

מבין העצים הנטועים שאינם עצי בר **המיש הדרומי** הוא העץ המקודש ביותר ברחבי הלבנט. בישראל מנינו יותר משלושים אתרים קדושים בהם גדלים עצי מיש קשישים. רוב העצים גדלים בבתי קברות, ליד קבר שייח, מקום פולחן או סתם כך בצידי הדרך. רובם זקנים, בעלי נוף סגלגל וצפוף, עבי גזע וכל קומתם אומרת הדר. העצים עומדים בשלכת בחורף ומלבלבים עם בוא האביב. בחודש אוקטובר ניתן לטעום מפירותיהם המתוקים.

באזור ירושלים כמה עשרות עצי מיש קשישים. מפורסמים הם עצי המיש בוואדי ג'וז(נחל קדרון עליון) הגדלים בצד הדרך משער שכם להר-הזיתים. לפנים היו כאן שני עצים בעלי גזע חלול ומחורר כאשר נופם הירוק מתנוון מדי שנה. עץ מיש אחד "נעלם" בסוף שנות השמונים ועבודות הבינוי המתמידות במקום מעמידות בסכנה את קיומו של המיש הנותר. עץ המיש הגדול ביותר באזור ירושלים נמצא ליד מעיין מי-נפתוח, הוא הכפר ליפתא במערב ירושלים. כאן גדלים אשרה עצי מיש אשר הרחב ביניהם מגיע לקוטר של 80 ס"מ.

גם במדינת ירדן עצי מיש מקודשים ביותר. בבית הקברות אשר בכפר רימון בהרי עגלון מצאנו את המיש הרחב והקשיש ביותר לטעמנו במזרח-התיכון. עלפי מדידות של חוקרים גרמניים גילו יותר מ- 500 שנה, גזעו חלול, נופו הירוק קטן ביותר והוא נוטה למות. מעניין כי דווקא בהרי אדום שם אין עצי מיש תרבותיים או קדושים מצאנו בחגווי המצוקים עצי בר של מיש דרומי. עצים אלה הם כנראה שרידים מאקלים קר ולח יותר ששרר בעבר באזור, עת הצומח של היערות הצפוניים הממוזגים פלשו דרומה. היתכן ומתקופה קדומה זו נהגו אבותינו לקדש את המיש ולטעת אותו בחצרם ?...

תאופיק כנעאן מספר בספרו איך פלאח מהעיר ג'רש בירדן מסביר את מקור סגולותיו של המיש: "בעת שהפרנקים צרו על המוסלמים שנותרו לכודים ללא מים, נטל הנביא[מוחמד]

חתיכה מעץ המיש וינק ממנה כדי להרוות את צמאונו וכמוהו עשו יתר המוסלמים. הפרנקים שראו זאת דרך משקפותיהם, אמרו: "מה בצע להילחם באנשים אלה המסוגלים לאכול עץ ואבנים, ומהרו לעזוב את המקום, ומאז עץ המיש מקודש".

עץ מיש דרומי במעלה ואדי אל-ג'וז (הוא עמק צורים) אשר בירושלים. בעבר גדלו כאן שני עצי מיש זקנים ביותר ידועים בקדושתם אך "יד הרדמה והפיתוח גרמו למותם, וזה העץ הגדול ביותר של מיש שמצאנו בעמק בשנת 2020, צילם רענן דונוביץ ©.

המיש הדרומי נפוץ באגן הים התיכון ומגיע בתפוצתו מזרחה לתורכיה, פרס והרי אפגניסטן שם גדלות כנראה אוכלוסיות הבר. אנו פגשנו עצי בר של מיש דרומי בהרי קשמיר בצפון מזרח הודו. בארצנו גדל המיש כמעט רק ליד מקומות ישוב וחורבות – על כן הגיוני כי הוא הובא ונשתל באזור בגלל קדושתו וסגולותיו להגן מפני מזיקים. פירות המיש הם גלעין מתקתק ונאכלים בשקיקה על ידי ציפורים; הזרעים נובטים במעונות לחים בחבל הים-תיכוני ועל כן ניתן לראות במיש הדרומי "עץ מובר ספק עץ אוטוכטוני בר". הערבים מרבים לנטוע את העץ ליד פתחי בתיהם כסגולה לגרוש רוחות רעות ואורחים בלתי רצויים. שימושים אחדים למיש – הקליפה משמשת לתעשיית צבע צהוב, הגזע משמש לקורות ורהיטים, הפרי מתוק וטעים משמש לעשיית ריבות בית.

מימין: עץ מיש דרומי גדל בסדקי מצוק בקניון הסיק באתר פטרה בדרום ירדן. כמו כל עצי המיש הדרומי הגדלים בשטחים טבעיים בלבאנט, איננו יודעים האם זו אוכלוסיית בר מקדמת דנא או מקור העצים הוא פליט תרבות. זהו הפרט הדרומי ביותר של מיש הידוע באזור המזרח התיכון, צילם א.ש. ©.
במרכז: המיש הדרומי הוא עץ דו-ביתי, כלומר פרחי הזכר גדלים על עץ אחד ופרחי הנקבה על עץ אחר. הפריחה באבי כאשר עצי הנקבה מקדימים מעט את שיא הפריחה של עצי הזכר, אופייני לרוב העצים מואבקי הרוח.
משמאל: עלווה אופיינית ופירות של מיש דרומי. העלה דומה מאוד לזה של מיני האולמוס אך מחודד יותר, כהה יותר ושעירותו גסה-מחוספסת. כמו רוב בני משפחת האולמסיים העלים לא סימטריים וצד אחד מתחיל מעל הצד העלה השני וקטן יותר בגודלו. צילם מאזן סלמן ©.

ספרות:

שקולניק י 2008 101 עצים מופלאים בישראל. עם עובד, תל-אביב.

ערמוני ח ושמידע א 1987סקר עצים קשישים בשומרון המרכזי ובארץ בנימין. עלון "רתם" מס' 22 עמ' 27-56.

שמידע א 1991 מדריך העצים והשיחים בישראל. הוצאת כתר, ירושלים.328 עמודים.

שמידע א שמיר צ וינברגר מ 1997 עצים קדושים וקשישים בישראל. "אריאל", חוברת 119-120 עמ' 259-266.

שמידע א 2002 המייש של מר-אליאס. "טבע הדברים" מס' 77 עמ' 46-47.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: שמידע א וגוטמן ז 2024 עץ המיש הקדוש ליד מר-אליאס הושמד בשנת 2024. כתב-עת "כלנית", 9.

==========

